

Kul

J.

DE REDACTIE PRIVAAT

DRIE TALEN, VIJF BOEKEN

OP NAAR EEN GEMEENSCHAPPELIJK EUROPEES REFERENTIE KADER RECHTSGELEERDHEID

Voor het debat over wenselijk Europees privaatrecht bestaat behoefte aan een gemeenschappelijk referentiekader. De Nederlandse deelnemer wil reclame maken voor het DES-arrest, waarin de Hoge Raad heeft bepaald dat onder omstandigheden de producenten die een gebrekkig geneesmiddel op de markt hebben gebracht, *hoofdelijk* aansprakelijk zijn voor de door de eiser geleden schade, ook indien de eiser niet kan bewijzen welke producent het geneesmiddel in het verkeer heeft gebracht dat in zijn geval de schade heeft veroorzaakt(1). Hij merkt dat de door hem voor 'hoofdelijkheid' gekozen uitdrukking *joint and several liability* bij zijn Hongaarse collega geen bel doet rinkelen. Hij probeert het opnieuw: de producenten zijn aansprakelijk *in solidum*. Het gezicht van de Hongaar klaart op: het Romeinse recht is het gemeenschappelijk referentiekader dat voor wederzijds begrip zorgt.

Dit Romeinsrechtelijk referentiekader is nog zichtbaar in het *Draft Common Frame of Reference*, dat de volgende definitie van (passieve) hoofdelijkheid bevat:

Solidary obligation; an obligation owed by two or more debtors is a "solidary obligation" when all the debtors are bound to render one and the same performance and the creditor may require it from any one of them until there has been full performance.

Juist voor juristen verdient een gemeenschappelijk Europees referentiekader meer dimensies dan enkel een gemeenschappelijke taal voor het recht. De verbindende kracht van gedeelde leeservaring blijkt uit het Kretenzisch avontuur van de Engelsman Patrick Leigh Fermor, schrijver van *A time of gifts*, *Between the woods and the water* en *The Broken Road* over zijn voettocht, in de jaren dertig van de vorige eeuw, van Hoek van Holland naar Constantinopel (de door Leigh Fermor consequent volgehouden aanduiding van Istanboel).

Tijdens de tweede wereldoorlog ontvoerde hij de Duitse generaal Kreipe, bevelhebber van het Duitse leger op Kreta. Tijdens hun verblijf in de bergen, in afwachting van verscheping van Kreipe naar Egypte, hoorde Leigh

(1) HR 9 oktober 1992, NJ 1994, 535.

Fermor de generaal een dichtregel van Horatius citeren: *Vides ut alta stet nive candidum Soracte?* 'Zie je hoe wit Soracte's besneeuwde top zich opheft.' Leigh Fermor vulde aan: *nec iam sustineant onus silvae laborantes?* '(hoe) een zwoegende bomenrij haar last niet meer omhoog kan torsen?'(2). Horatius verbindt zelfs vijanden. Na de oorlog volgde een reünie(3).

Rechtenfaculteiten van Europa verenigt U, steekt uw hooggeleerde koppen bij elkaar voor overleg over de hoogstnoodzakelijke verdieping van het *gemeenschappelijk* Europees referentiekader van uw studenten. Dus niet, Uppsala: al onze studenten hebben het verhaal van de IJslandse held Njal gelezen en Bologna: Dante's Divina Commedia zit in de handbagage van iedere Italiaanse rechtenstudent, maar Uppsala en Bologna in koor: onze studenten lezen Vergilius, vader van het avondland(4).

In de dagen van Hugo de Groot (1583-1645) en ruim drie eeuwen daarna was het *gemeenschappelijk* Europees referentiekader van een student in de rechten rijker gevuld dan tegenwoordig. De Schot James Boswell werd in 1763 door zijn vader naar Utrecht gestuurd om daar rechten te studeren. Boswell liep vooral college bij de hoogleraar Trotz, afkomstig uit Kolberg (toen in Duitsland, thans in Polen). Boswell is vol lof:

'Professor Trotz is a very learned man. He gives excellent lectures on the Civil Law, which he explains, not dryly like a pedant, but like a philosopher. He now and again intersperses ingenious moral observations and amusing historical anecdotes, and his college is truly a school of liberal knowledge.'(5)

Zo mogen wij het horen. Aan Professor Gaubius schreef Boswell een briefje om belet te vragen:

'Audiui, Professor spectatissime! te linguam Anglicam intelligere; attamen quia de hoc non satis certus sum, latinitatem inaccuratam tibi offero.'

'Naar ik hoorde, zeer aanzienlijke Professor, verstaat U de Engelse taal, maar omdat ik daarvan onvoldoende zeker ben, schrijf ik U in onvolmaakt Latijn.'(6)

(2) Horatius Oden, I, 9, vertaling Piet Schrijvers, *Horatius verzamelde gedichten*, Groningen 2003, p. 208 e.v.

(3) NRC-Handelsblad, 12 juli 2013, boekenbijlage p. 10.

(4) Theodor Haecker, *Virgil, Vater des Abendlandes*, Leipzig 1931.

(5) Boswell in Holland, London 1952, p. 42.

(6) Boswell in Holland, London 1952, p. 232.

Met een brief van zijn lieve vriendin I. A. E. van Tuyll van Serooskerken (Belle van Zuylen) had Boswell geen moeite:

'Que vous dirai-je, mon ami? Faut-il vous feliciter ou vous plaindre? (...) Je ne connois pas votre Ecosse, sur la carte elle me paroît un peu hors du monde.'⁽⁷⁾

De rechtenstudent die in 1957, het jaar waarin de Europese Economische Gemeenschap werd opgericht, aankwam in Leiden, Groningen of Utrecht, stond, wat zijn gemeenschappelijk Europees referentiekader betreft, dicht bij Boswell dan bij zijn huidige lotgenoten. Wie in oktober 1957 begon met de rechtenstudie, had enkele maanden eerder, bij gelegenheid van het eindexamen, een proeve van bekwaamheid afgelegd in het begrijpend lezen van Vergilius. Ook had hij aangetoond dat voor hem de lectuur van beschouwend proza uit *Le Monde* en de *Frankfurter Allgemeine Zeitung* geen onoverkomelijke problemen opleverde.

De rechtenfaculteiten van Europa zouden het eens moeten worden over een bescheiden canon, een gemeenschappelijk Europees referentiekader voor de *cupida legum juventus* (de naar rechtskennis dorstende jeugd)⁽⁸⁾: drie talen en vijf boeken.

Drie talen: zie toe dat de rechtenstudent beschikt over voldoende leesvaardigheid in het Frans, Duits en Engels. In de termen van het *Common European Framework of Reference for Languages* tenminste niveau B2. De taalgebruiker die zich op die verdieping bevindt,

'can understand the main ideas of complex text on both concrete and abstract topics, including technical discussions in his/her field of specialisation.'

Geen rechtenstudent in Leiden, Gent, Uppsala, Bologna en elders in Europa mag moeite hebben met onderstaande teksten:

Tout fait quelconque de l'homme, qui cause à autrui un dommage, oblige celui par la faute duquel il est arrivé à le réparer.

Wer vorsätzlich oder fahrlässig das Leben, den Körper, die Gesundheit, die Freiheit, das Eigentum oder ein sonstiges Recht eines anderen widerrechtlich verletzt, ist dem anderen zum Ersatz des daraus entstehenden Schadens verpflichtet.

The rule that you are to love your neighbour becomes in law, you must not injure your neighbour; and the lawyers question: who is my neighbour? receives a

(7) Boswell in Holland, London 1952, p. 384.

(8) Uit het voorwoord van de Instituten van Keizer Justinianus.

restricted reply. You must take reasonable care to avoid acts and omissions which you can reasonably foresee would be likely to injure your neighbour.

Vijf boeken: Sofokles, *Antigone*; Vergilius, *De lotgevallen van Aeneas*; Thomas Mann, *Der Zauberberg*; Ivo Andric, *De brug over de Drina*; Joseph Conrad, *Heart of Darkness*.

Enkele grepen uit het juryrapport:

Sofokles, *Antigone*. De actueelste van de Griekse tragedies. Een jonge vrouw trotseert het bevoegd gezag en negeert het geldende recht. Wanneer *mogen* wij Antigone volgen? Belangrijker nog: Wanneer *moeten* wij Antigone volgen? Was de jonge DDR-grenswacht verplicht een voorbeeld te nemen aan Antigone? Had hij moeten weigeren het *Schiessbefehl* op te volgen: schiet op DDR-burgers die zich schuldig maken aan *Republikflucht*?

Vergilius, *De lotgevallen van Aeneas*. Duurzame vrede stichten; hoeveel bloed, zweet en tranen kost het niet? Zonder de legioenen van Julius Caesar zouden de bewoners van onze streken nog in wolfsvellen rondlopen. Niemand heeft de *Pax Romana* fraaier bejubeld dan Edward Gibbon:

‘In the second century of the Christian Aera, the empire of Rome comprehended the fairest part of the earth, and the most civilized portion of mankind. The frontiers of that extensive monarchy were guarded by ancient renown and disciplined valor. The gentle but powerful influence of laws and manners had gradually cemented the union of the provinces.’⁽⁹⁾

Nu is de tijd aangebroken voor een *Pax Europaea*; in 2012 ontving de Europese Unie de Nobelprijs voor de vrede. Bij Vergilius lezen we hoeveel moeite het kost (*tantae molis erat*) om die prijs waard te *blijven*.

Thomas Mann, *Der Zauberberg*. Verlaat deze ziekenboeg, hoog in de Alpen, ‘Nur im Tiefland können Sie Europäer sein.’ zo luidt het dringend advies van Settembrini aan Hans Castorp. Lees *Der Zauberberg* om de sprankelende twistgesprekken tussen de verlichtingsfilosoof Lodovico Settembrini en de conservatieve mysticus Leo Naphta.

Ivo Andric, *De brug over de Drina*. Europa is het verhaal van rivieren, de Rijn, de Donau, maar ook de Drina, grensrivier tussen Servië en Bosnië en vroeger tussen het Oost- en het West-Romeinse Rijk. Rivieren zijn vaak een natuurlijke grens tussen de volkeren van Europa, maar tevens een *trait d’union*. De schepvaart over de Rijn verbindt Zwitsers, Fransen, Duitsers en Nederlanders. Ook een brug over de rivier draagt bij aan een hechter ver-

(9) Edward Gibbon, *The history of the Decline and Fall of the Roman empire*, ch. 1.

bond tussen de volkeren van Europa. Ivo Andric schreef een schitterende kroniek over de in de zestiende eeuw in opdracht van grootvizier Mehmed Pasja Sokoli gebouwde brug over de Drina bij Visegrad (Bosnië). De brug was eeuwenlang het middelpunt van levendig verkeer van moslims, joden, rooms-katholieken en orthodoxen. De lezer beseft dat Azië niet reeds begint waar de Donau haar blauwe kleur verliest en Wenen verlaat.

Joseph Conrad, *Heart of Darkness*. Het verhaal speelt zich af in het binnenste van donker Afrika. Het is in het Engels geschreven door de Pool Józef Teodor Konrad Korzeniowski (Joseph Conrad). Ondanks zijn Afrikaanse *couleur locale* is het boek in elk opzicht een *Europese* roman:

'We penetrated deeper and deeper into the heart of darkness. It was very quiet there. At night sometimes the roll of drums behind the curtain of trees would run up the river and remain sustained faintly, as if hovering in the air high over our heads, till the first break of day. Whether it meant war, peace, or prayer we could not tell. (...) The men were — No, they were not inhuman. Well, you know, that was the worst of it — this suspicion of their not being inhuman. It would come slowly to one. They howled, and leaped, and spun, and made horrid faces; but what thrilled you was just the thought of their humanity — like yours — the thought of your remote kinship with this wild and passionate uproar.'(10)

Hoe komt het dat meer dan de helft van de wereldbevolking een Indo-Europese taal spreekt, niet alleen in India, Iran en Europa, maar ook in Australië en Nieuw-Zeeland (Engels), Zuid-Afrika (Afrikaans en Engels) en in Noord- en Zuid-Amerika (Engels, Spaans, Portugees en Nederlands)? Marlow de hoofdpersoon van *Heart of Darkness* heeft het antwoord: het is de kracht van een Europees idee. *Verover de aarde*:

'The conquest of the earth, which mostly means the taking it away from those who have a different complexion or slightly flatter noses than ourselves, is not a pretty thing when you look into it too much. What redeems it is the idea only.'(11)

Koloniale romans als *Max Havelaar* (Multatuli), *L'étranger* (Albert Camus), *A Passage to India* (E.M. Forster) stempelen onuitwisbaar het referentiekader van Europa.

Op 25 maart 1957 waren Hare Majesteit de Koningin der Nederlanden en Zijne Majesteit de Koning der Belgen 'vastberaden, de grondslagen te leggen voor een steeds hechter verbond tussen de Europese volkeren.' De Koning der Belgen koesterde zijn vastberadenheid tevens in de beide andere talen

(10) Joseph Conrad, *Heart of Darkness*, Penguin Books, p. 62 e.v.

(11) Joseph Conrad, *Heart of Darkness*, Penguin Books, p. 20.

van zijn onderdanen: déterminé à établir les fondements d'une union sans cesse plus étroite entre les peuples européens; in dem festen Willen, die Grundlagen für einen immer engeren Zusammenschluß der europäischen Völker zu schaffen. Op deze weg is een steeds hechter verbond tussen de rechtenfaculteiten van Europa een kleine, maar onontkoombare stap. Drie talen en vijf boeken plaveien het pad.

J.H. NIEUWENHUIS